

UNIVERSITATEA TEHNICĂ DIN CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ARHITECTURĂ ȘI URBANISM

arh. HEGEDÜS Noémi Melitta
Conducător științific: prof. em. dr. arh. Adriana MATEI

Cluj Napoca
2018

Subiectul cercetării se dezvoltă în jurul grădinilor istorice aferente unor monumente istorice, mai exact în relație cu palatele și conacele familiilor nobiliare din zona bănățeană. Aceste grădini sunt alese conform în funcție de măsura în care păstrează chiar și în momentul de față atât vizual cât și documentar valori ale patrimoniului nostru cultural.

Scopul lucrării *Grădini istorice din Banat* este studierea unui fenomen des întâlnit, atât ca specialiști în domeniu cât și simpli cetățeni, și anume pierderea unor construcții și împrejurimi care în momentul construirii reprezentau o valoare arhitecturală deosebită, dar cu trecerea timpului și-au pierdut din valoare din cauza schimbărilor politice, sociale și culturale.

Înțelegerea mediului, timpului și coordonatelor istorice și sociale ale etapelor de acumulare teoretice și practice patrimoniale prezintă un interes deosebit pentru acest studiu. Un alt deziderat al studiului este relevarea aportului arhitectului restaurator, alegerea, cercetarea acestor grădini istorice și încercarea de a organiza materialul documentar adunat.

Grădinile, conacele și castelele sunt mărturii ale trecutului. Ele prezintă un mod de viață privată și urbană de un înalt nivel social, cultural și arhitectural. Lucrarea de față are ca scop investigarea acestor amenajări peisajere, existente în prezent, și principalii factori ce au dus la transformarea lor. Se dorește a se studia etapele “transformării” acestor grădini istorice și prezentarea proiectului original în comparație cu starea lor actuală. Problematika este tratată atât din perspectiva ei istorică, arhitecturală, cât și din cea social-culturală.

Obiectivele studiului

Prezentarea situației actuale în comparație cu situația originală și evoluția acestor grădini istorice de-a lungul istoriei; Analiza situației a grădinilor istorice din Banat cu ajutorul prezentării detaliate a studiilor de caz, incluzând și evoluția lor în timp.

Justificarea temei alese

Grădina ocupă un loc special în materie de experiență estetică. Deși în mod obișnuit concepțiile artistice moderne sunt legate de grandioasele proiecte muzicale ale lui Richard Wagner și de sfârșitul secolului al XIX-lea, într-o abordare generală a experienței estetice, provocarea senzorială și spirituală pe care mediul înconjurător o reprezintă pentru capacitățile de cunoaștere și de percepție ale omului se manifestă intens în arta peisajeră.

Grădina exercită un efect asupra oamenilor, iar acest efect poate fi cauzat de o anumită semnificație cu o putere la fel de convingătoare ca o caracteristică fizică. Aceasta fiind o calitate născută din combinația dintre proiect, estetica acestuia, istoria și atmosfera locului, creând de fapt spiritul locului.

Este un fapt dovedit că în ultimii ani monumentele istorice existente au fost neglijate, unele construcții fiind chiar neclasate ca monumente istorice, dar ele încă există și fac parte din viața noastră de zi cu zi. În momentul reabilitării, restaurării acestor construcții, rar se întâmplă să primească un rol la fel de important și reamenajarea peisagistică, mai ales una conformă doctrinelor actuale de restaurare stabilite prin documente internaționale¹.

Dacă ”a restaura înseamnă a recupera” pentru a ne putea raporta la trecut într-un mod mai firesc, este esențial ca restaurarea să fie înțeleasă din perspectiva prezentului și a viitorului și nu doar supusă trecutului.

Considerăm că arhitectura trăiește doar împreună cu peisajul înconjurător; ele conlucrează și se completează reciproc. Peisajul, mediul ambiant oferă o valoare aparte unei construcții, valoare pe care nu ar putea să o aibă în mod independent.

---

¹ Între care cel mai relevant pentru prezentul studiu este Carta de la Florența pentru grădini istorice, ICOMOS, 1982.

Probabil că lipsa de interes dar și în mare parte lipsa de cunoaștere au dus la neglijarea acestui element arhitectural care se naște odată cu arhitectură propriu-zisă.

Considerăm lucrarea de față ca o expresie a necesității de a cunoaște și a cerceta conduitele patrimoniale anterioare, de a le păstra și de a le pune în valoare pe viitor.

Alegerea acestei teme de cercetare se justifică prin nevoia de a restaura, sau mai degrabă în cazul grădinilor, de „a recrea”, înțelegând monumentul în totalitatea aspectelor sale și identificând câteva dintre adevărurile sale relative.

Intenția cu acest studiu este de a prezenta condițiile istorice și stilistice ale evoluției acestor amenajări arhitecturale și peisajere, astfel rezultatele cercetării se vor putea folosi și ca o documentare asupra situației din trecut și prezent.

În momentul creației intenționate, amenajarea peisajeră iese din rândul peisajelor apărute natural, datorită încercării de perfecționare și datorită imaginii pe care o dorește să o reprezinte. Astfel în momentul distrugerii, acestea devin mult mai vizibile; impactul distrugerii este unul mult mai accentuat decât în cazul unui peisaj natural și lăsat să evolueze în mod natural.

Grupul țintă

Lucrarea se adresează în primul rând arhitecților, peisagiștilor și urbaniștilor, celor care implementează proiectele de dezvoltare și reabilitare, regenerare a acestor monumente dar și teoreticienilor. Se adresează de asemenea administratorilor din primării, prefecturi, consilii județene și ministere.

Prin urmare, lucrarea de cercetare dorește să poată contribui la evoluția pozitivă a atitudinii față de grădina istorică și nu în ultimul rând și față de monumentul istoric aferent. Se adresează tuturor celor implicați direct sau indirect în lucrări de protejare a patrimoniului cultural, precum și beneficiarilor prezenți și viitori ai unui mediu locuit bine conservat.

Metodologia și sursele documentare

Sistematizarea lucrării s-a realizat ținând cont în prima parte de definirea noțiunilor de bază ale studiului, cum ar fi contextul peisajului și al peisajului cultural, urmate de noțiunea grădinii în context general și de noțiunea grădinii istorice.

S-a realizat o scurtă prezentare a situației grădinilor istorice cercetate de specialiștii domeniului în zona Transilvaniei și zona Banatului, urmată de cercetarea proprie realizată pe studiile de caz reprezentate de grădinile istorice existente în zona Banatului românesc, conform Listei Monumentelor istorice din anul 2010 (actualizat și verificat cu lista realizată din anul 2015). Astfel, pentru fiecare din amplasamentele studiate, analiza a cuprins:

Date generale – unde s-a făcut referire la perioada de construcție, stilul arhitectural în care se încadrează. S-au prezentat din punct de vedere istoric proprietarii, familia nobiliară și domeniile deținute de ele, etapele de construcție realizate conform mentalității perioadei, modul de viață practicat etc. Prezentarea generală este urmată de o *descriere detaliată* – unde grădina a fost studiată analitic cu toate componentele sale arhitectonice, vegetale, topografice, ambientale, utilizând atât documente și surse istorice și literare, relevee topografice și cadastrale vechi, cât și orice altă posibilă sursă iconografică și fotointerpretare.

Documentarea detaliată a studiilor de caz s-a realizat luând în considerare următoarele criterii:

- Scurt istoric al domeniilor și al familiilor nobiliare studiate
- Situația geografică a localității
- Scurt istoric al localității
- Amplasarea castelului în localitatea studiată
- Relieful local și dispunerea elementelor majore (topografia amplasamentului studiat, definirea elementelor de bază, zonificarea terenului conform amenajărilor vegetale)

- Accesul și amenajările de acces (localizarea și descrierea acestora)
- Reședința și relația reședinței cu amenajările exterioare (descrierea reședinței și analizarea acesteia în funcție de considerente istorice, stilistice, gradul de degradare și intervenții)
- Amenajarea exterioară peisajeră (descrierea componentelor vegetale peisajere, dispunerea vegetației după caz, analizarea pavimentelor, inventarierea obiectelor și construcțiilor ornamentale sau secundare care definesc amenajarea peisajeră în prezent și de-a lungul evoluției grădinii).

Toate studiile de caz au fost analizate și cercetate conform criteriilor mai sus menționate de-a lungul evoluției acestora până în prezent, prin descrierea tuturor activităților care au contribuit la modificarea situației originale după momentul construirii. Prezentarea și evaluarea acestora din punct de vedere arhitectural și peisagistic s-a putut realiza cu ajutorul cercetărilor la fața locului și compararea situației prezente cu documentele descoperite cu prilejul cercetărilor arhivistice și a hărților istorice.

Studiul prezent s-a extins și pe grădinile neclasate ca monumente istorice, acestea fiind grădini aferente construcțiilor monument sau cu potențial de clasare. Acestea au fost selectate conform următoarelor criterii: stilul coerent, starea fizică actuală etc; criterii de analiză, cum ar fi: analiză istorică, stilistică, intervențiile suferite etc. și de asemenea criterii de evaluare a patrimoniului natural, cum ar fi speciile valoroase sau de frumusețe excepțională de plante descoperite in situ; valoare asociativă, valoare de document, mărturie, relație peisaj-teren etc.

Perioada de studiu și localizare

Studiile de caz identificate în spațiul bănățean sunt unitare din punct de vedere al programului ales și al perioadei de studiu. Perioada de studiu se delimitează între secolul al XVIII-lea și secolul al XXI-lea, și acoperă teritoriile cuprinse între Carpații Occidentali, Crișana și frontiera României cu Serbia.

Denumirea *Banatul Istoric* se referă la o noțiune administrativ-politică a epocii contemporane moderne, care este cuprinsă din punct de vedere al localizării geografice între râul

Mureș pe latura nordică, râul Tisa pe latura vestică, Dunăre pe latura sudică și este delimitată de munții Apuseni pe latura estică. În prezent, Banatul se împarte în trei părți: Banatul Românesc (care cuprinde județele Timiș și Caraș-Severin, partea de sud a județului Arad și vestul extrem al județului Mehedinți), Banatul Sârbesc (Voivodina și o mică parte a zonei metropolitane Belgrad) și Banatul Unguresc (fiind zona sud-estică a comitatului Csongrád). Județele cuprinse în acest studiu sunt: Timiș, Caraș Severin, Arad.

Studiile de caz sunt alese în primul rând în urma studierii listelor de monumente istorice din Arad, Timiș și Caraș-Severin și conform criteriilor de selecție menționate la prezentarea metodologiei adoptate.

Studiul s-a realizat asupra ansamblurilor arhitecturale aflate pe lista monumentelor istorice, dar și pentru cele neclasate dar considerate semnificativ valoroase pe baza urmelor păstrate din amenajările peisajere de odinioară și luând în considerare relația acesteia cu reședința nobiliară.

-STUDII DE CAZ-

Studierea și documentarea grădinilor istorice din Banat a început în primul rând prin cercetarea acestora din documente vechi, cărți, articole, hărți și cărți poștale. Cu ajutorul informațiilor din documente scrise, cum ar fi documentele personale ale familiilor nobiliare păstrate în arhivele statului și din edițiile online publice, cărțile de specialitate, articole și monografii ale localităților, am reușit o conturare a poveștii fiecărei familii nobiliare în posesia unui conac, castel și grădina aferentă acesteia.

Cărțile poștale colecționate de Horváth Hilda² și cele descoperite în arhivele statului, în cărți de specialitate și pe site-uri online de specialitate, au însemnat o mărturie vizuală semnificativă a trecutului, care pe lângă hărțile studiate au fost de mare ajutor pentru o înțelegere mai exactă a organizării vegetației ambientale și a planimetriei grădinilor. De asemenea informațiile și hărțile primite de la oficiile cadastrale³ mi-au fost de mare folos pentru a identifica planimetria inițială a grădinii și evoluția acestuia în timp, după caz. Pe lângă hărțile cadastrale, hărțile topografice militare, harta Regatului Maghiar și harta Plan Director de Tragere mi-a oferit de asemenea informații planimetrice pentru înțelegerea evoluției localităților și amplasamentelor studiate.

Toate aceste documente au stat la baza studierii amplasamentelor nobiliare, care au fost întregite în final cu vizita la fața locului.

Am vizitat peste 40 de amplasamente considerate valoroase având un trecut istoric, arhitectură sau artă peisajeră remarcabilă în momentul construirii conform documentelor studiate. Din toate aceste amplasamente vizitate am ales pentru studiu și cercetare aprofundată 33 de reședințe cu parcuri și grădini aparținătoare acestora, dintre care 4 din județul Caraș Severin, 18 în județul Timiș și 11 din județul Arad. Nu ne-am axat doar pe conacele cu parcuri clasate ca monumente istorice, ne-a interesat de asemenea și restul castelelor, conacelor și reședințelor ale căror parcuri sau grădini nu erau clasate ca monumente istorice, dar prezentau pe vremuri mărturii ale unor amenajări cu valoare peisajeră, specifice perioadei în care au fost realizate.

---

² Horváth Hilda - *Stílus, szellem, tradíció. A történelmi Magyarország kastélyai- Stil, spirit, tradiție. Castelele Ungariei istorice*-Várpalota, Szindbad Nonprofit Kft. – Trianon Múzeum Alapítvány, 2010 Cd

³ Oficiul de cadastru și publicitate imobiliară Timiș; Oficiul de cadastru și publicitate imobiliară Arad

Fig. 1 Harta grădinilor studiate în județul Caraș Severin, Arad și Timișoara.

Alegerea acestor grădini istorice s-a realizat conform listei de monumente⁴ studiate din județul Arad, Timiș și Caraș Severin, astfel conform listei s-au identifica 2 grădini clasificate ca monumente istorice aferente unor reședințe nobiliare în județul Timiș și 8 grădini clasificate ca monumente istorice în județul Arad.

Aceste amplasamente fiind următoarele:

1.Banloc–Timiș-Parcul conacului Banloc; 2.Lovrin–Timiș-Parcul conacului Liphay; 3.Bulci–Arad-Parcul castelului Mocsonyi; 4.Căpâlnaș–Arad–Parcul castelului Teleki; 5.Fântânele–Arad–Parcul castelului Kövér-Appel; 6.Macea–Arad–Parcul castelului Csernovics-Macea; 7.Mocrea–Arad–Parcul castelului Solymosy; 8.Odvoș–Arad–Parcul castelului Konopi; 9.Petriș–Arad–Parcul castelului Salbek; 10.Șofronea–Arad–Parcul castelului Purgly

Studiul s-a extins și asupra grădinilor neclasate ca monumente istorice, acestea fiind grădini aferente construcțiilor-monument sau cu potențial de a deveni monument istoric. Acestea au fost selectate conform următoarelor criterii arhitecturale: stilul coerent, starea fizică actuală etc.; criterii istorice, cum ar fi: analiză stilistică, intervențiile suferite și de asemenea, criterii de evaluare a patrimoniului natural, cum ar fi speciile valoroase, de frumusețe excepțională descoperite in situ; valoarea evoluționistă, asociativă, valorii de document, memorială, relație peisaj-teren etc.

Aceste amplasamente fiind următoarele: 11.Carani-Timiș-Saurau Féger; 12.Rudna – Timiș - Reședința Nikolics; 13.Folea – Timiș -Reședința Beniczky; 14.Livezile –Timiș -Reședința

⁴ Lista monumentelor istorice din România-2010-Ministerul Culturii și Patrimoniului Național(actualizat și verificat cu lista realizată din anul 2015)

Gyertyánffy; 15.Şag – Timiş - Reşedinţa Rónay; 16.Zăgujeni – Caraş Severin - Castelul Jakabffy – Juhász; 17.Delineşti – Caraş Severin –Reşedinţa Bródy; 18.Gherteniş-Caraş Severin-Parcul conacului Hollósi; 19.Valeapai-Caraş Severin-Parcul castelului Athanaszievich; 20.Comloşu Mare – Timiş – Parcul conacului San Marco; 21.Sânnicolau Mare –Timiş –Parcul conacul Nákó; 22.Foeni –Timiş- Parcul conacul Mocsonyi; 23.Beregsau Mic-Timiş-Parcul castelului Damaszkín István; 24.Cenei-Timiş-Parcul conacului Uzbasich; 25.Giera-Timiş- Parcul conacului Gyetyánffy István; 26.Grănicerii-Timiş-Parcul castelului Csávossy; 27.Izvin-Timiş-Parcul conacului Ottlik Péter; 28.Pesac-Timiş-Parcul conacului Zichy; 29.Remetea Mare-Timiş-Parcul castelului Ambrózy; 30.Şimand – Arad- Parcul castelului Kintyig; 31.Aradul Nou-Arad-Parcul castelului Nopcsa; 32.Zimandu Nou-Arad-Parcul castelului Kintzig; 33.Murani-Timiş-Parcul conacului Manasz Barco

Vizitarea acestor amplasamente a fost unul dintre cei mai importanţi paşi al cercetării noastre, deoarece consultarea situaţiei existente în prezent este la fel de importantă ca evoluţia în timp ale acestor amplasamente. Însă ceea ce ne-a primit la faţa locului în multe cazuri a fost cu un impact negativ şi demoralizant având în vedere starea actuală acestor reşedine nobiliare şi parcurile aferente acestora...ceea ce mai există din ele.

Majoritatea acestor conace şi castele sunt lăsate într-o stare de degradare avansată, majoritatea fiind părăsite, puţine fiind funcţionale, adăpostind funcţiuni publice, mai rar private. Parcurile construcţiilor clasate ca monumente istorice, în majoritatea cazurilor sunt dispărute, fără vreo urmă de amenajare peisajeră specifică celei originale. În cazul parcurilor clasate ca monument istoric, singurele mărturii care ar putea fi un de reper de ghidare sunt elementele de vegetaţie înaltă, copacii de specie rară care s-au păstrat în majoritatea grădinilor. Ceea ce înseamnă vegetaţie joasă sau medie sau elemente peisajere de amenajare sunt de neidentificat în cele mai multe cazuri. Aceste grădini au dobândit caracterul de monument istoric mulţumită în primul rând clădirii monument căreia îi aparţin, a personalităţilor care au jucat un rol important în edificarea şi amenajarea complexului castel-gradina în cauză, precum şi compoziţiei artistice şi anumitor elemente structurale încă existente pe sit şi nu în ultimul rând datorită masei vegetale care dovedesc caracterul peisagistic original al parcului.

În cadrul cercetării noastre considerăm necesară o scurtă prezentare a localităţilor şi a diferitelor aspecte esenţiale care influenţează dezvoltarea în timp a acestor amplasamente, ajungând să înţelegem amplasarea castelului, reperele vizuale şi tipurile de vegetaţie folosite in situ. Considerăm esenţială studierea zonei din punct de vedere al cadrului natural, al florei şi al faunei pentru a înţelege peisajul vegetal, care s-a dezvoltat aici.

Se ştie că aceste domenii de pe lângă castel şi parcul propriu-zis care îl înconjoară deţineau mult mai mult teren în împrejurimi decât se arată astăzi la o primă vizită. Domeniile nobililor în general deţineau 10-15 hectare de pământ, folosit în agricultură de către localnicii zonei, astfel nobilimea oferind comunităţii o posibilitate de supravieţuire şi obţinând totodată întreţinerea permanentă a domeniului. Toate aceste elemente arhitecturale şi peisajere, construcţia propriu-zisă, castelul împreună cu parcul şi domeniul înconjurător oferă zonei un peisaj cultural specific.

Reperete vizuale au fost întotdeauna importante, iar amplasarea diferitelor obiecte arhitecturale sau peisajere au oferit peisajului o imagine unică de la caz la caz. Grădinile istorice întotdeauna au fost gândite astfel încât să ofere nişte puncte de perspectivă dominante în peisaj, cum ar fi mici construcţii (capele, cripte etc), statui, sau orientarea grădinii şi a castelului faţă de biserica satului nu a fost realizată întâmplător.

Vizitarea amplasamentelor a oferit o viziune clară despre situaţia actuală a acestor conace, castele şi parcuri. Amplasarea şi complexitatea lor chiar dacă era conformă stilului

epocii, având elemente arhitecturale și de amenajare comune, totuși unicitatea se putea regăsi în fiecare amplasament și localitate în parte.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea în Banat se poate remarca predominarea stilului neoclasic. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea arta peisagistică este caracterizată de maniere mixte, eclectice, apărând și stilul peisajer. Parcurile bănățene, pe lângă rolul de a satisface exigențele estetice și vizuale, sunt foarte bine adaptate locului, ducându-ne cu gândul la parcurile englezești din secolul al XIX-lea. Ele sunt unice de la domeniu la domeniu, de la proprietar la proprietar, însă stilul arhitectural peisajer adoptat este unul relativ comun, respectând moda epocii respective.

Amenajarea grădinii specifice secolului al XVIII-lea se realizează cu anumite elemente compoziționale caracteristice cum ar fi: amenajarea în fața castelelor cu spații florale deschise, amenajate geometric. În spatele castelului însă, pe axul principal al clădirii este amplasată așa numita curte de onoare, care se realizează în stilul grădinilor franceze. Aceasta este caracterizată prin detașarea de planuri geometrice riguroase, oferind grădinii o imagine pitorescă, cu un naturalism controlat. Această perioadă fiind urmată de stilul peisajer, cu caracter dendrologic, de asemenea caracteristică zonei studiate, care ne oferă o varietate de posibilități de organizare peisajeră și vegetală, regăsind exemple dintre care pe unele le putem admira și astăzi.

Grădini clasate ca monumente istorice

Studiile de caz identificate s-au dovedit a fi unitare din punct de vedere al programului ales, al perioadei de studiu, care se delimitează între secolul al XVIII-lea și secolul al XXI-lea și acoperă teritoriile cuprinse între Carpații Occidentali și Crișana.

În urma cercetării noastre putem constata că în majoritate cazurilor studiate nu s-au realizat modificări majore la fondul construit istoric. Construcția de bază rămânând castelul, care se prezintă în forma să identică de-a lungul timpului, fără a suferi adăugiri și extinderi la imaginea planimetrică și volumetrică originală de epocă. Modificările minore la fondul construit se pot remarca studiind hărțile istorice, unde se pot observa dispariția unor construcții secundare în unele cazuri și apariția altor construcții anexă.

Starea acestor castele variază de la caz la caz. Castelele, care dețin o funcțiune constantă, cum ar fi în cazul castelului de la Căpâlnaș, Mocrea, Macea și Șofronea, se prezintă a fi într-o continuă folosință, astfel întreținerea acestor castele este în permanență. Restul castelelor se prezintă fără funcțiune în prezent, unele chiar într-o stare de degradare avansată, cum ar fi castelul de la Bulci și Odvoș. Accesibilitatea acestor castele fiind relativă de la caz la caz, unele fiind accesibile datorită funcțiunii pe care o deservește, însă în majoritatea cazurilor datorită stării de abandon în care se afla.

De-a lungul perioadelor istorice doar amplasamentele de dimensiuni mai reduse cum ar fi amplasamentul conacului de la Lovrin și chiar cel de la Căpâlnaș, nu suferă modificări la întinderea originală al domeniului. În restul cazurilor vizitate, amplasamentele suferă modificări majore față de amprenta originală existentă de la apariția castelului și a parcului și față de amprenta acesteia în prezent.

Puține grădini prezintă urme ale grădini istorice de epocă, amprenta acestora fiind dispărută, datorită evenimentelor perioadelor istorice și trecerea acestor domenii în proprietăți diferite, ajunse ulterior în mâna statului, care au neglijat în mod semnificativ starea acestor castele și grădinii. Astfel pe lângă starea avansată de degradare a castelelor putem vorbi și de dispariția grădinilor istorice, rămânând doar niște arbori bătrâni, care să reprezinte testimoniile vegetației abundente, care a existat odată pe amplasament. În majoritatea cazurilor vegetația înaltă este cea care s-a menținut, desigur și aceasta fiind într-o stare sălbătică și neîntreținută. Vegetație medie și joasă, care să ateste amprenta istorică a grădinii nu se poate regăsi pe aceste amplasamente.

În unele cazuri aleile sau urmele de alei și poteci existente atestă existența circulațiilor de altă dată dar acestea fiind vizibile mai degrabă în cazul castelelor deținând o funcțiune constantă de-a lungul timpului și având o funcțiune specifică și astăzi, cum ar fi în cazul castelului de la Căpâlnaș și Mocrea, ambele funcționând astăzi ca spital de psihiatrie. Astfel datorită acestor amplasamente și construcții funcționale existente, distrugerea acestor grădini s-a dovedit a fi mai lentă, așadar s-au păstrat unele elemente specifice ale grădinii istorice încă vizibile și astăzi.

Vizitarea în totalitate a amplasamentelor în majoritatea cazurilor a fost imposibilă, deoarece chiar dacă unele dintre ele sunt funcționale iar grădina acestora deservește și funcțiunea interioară, acestea nu sunt întreținute în totalitate, unele zone fiind inaccesibile din cauza vegetației sălbătice, care nu permit accesul și vizitarea completă a domeniului.

La câteva amplasamente suntem martorii unor modificări și completări noi de reamenajare a grădinii de factură contemporană, care apar pe lângă amenajările original-istorice, și care s-au realizat în mare parte datorită necesităților funcționale din interiorul castelului dezvoltat și către exterior și mai puțin din dorința de realiza o amenajare peisajeră impresionantă, cu posibilitatea de a deveni istorică în timp, cum este în cazul Căpâlnașului, unde acest impact nu se resimte în mod abuziv, modificările vegetale fiind minime. Însă în cazul amplasamentului de la Șofronea aceste modificări datorate funcțiunii de ștrand termal în grădina istorică de altă dată a condus la defrișarea unei suprafețe semnificative din grădina istorică originală.

Puține obiecte decorativ arhitecturale de valoare se pot regăsi dintre cele originale, acestea fiind distruse în urma războaielor și în urma distrugerilor suferite cu trecerea timpului. S-au regăsit jardiniere de flori originale pe amplasamentele de la Căpâlnaș și Bulci și exemplare tipice de fântâni arteziene specifice epocii, cum e în cazul castelului de la Banloc și Petriș, acestea fiind completate de elemente delimitare a amplasamentelor cu ajutorul porților specifice, cum ar fi porțile monumentale în cazul castelului de la Banloc de exemplu.

Castelele și grădinile aferente acestora studiate au fost realizate aproximativ în aceeași perioadă istorică, realizate caracteristic stilului neoclasic, care se resimte și în cazul amenajărilor grădinilor. Însă în cazul amplasamentelor de dimensiuni mai ample pe lângă stilul neoclasic prezent în imediata vecinătate a castelului, regăsim și extinderea parcului către stilul peisajer, cum ar fi în cazul parcului de la Bulci, Petriș și Odvoș.

Un caz aparte este grădina castelului Csekonic din Macea, care se menține într-o continuă întreținere, datorită funcției acesteia de parc dendrologic, totuși originalitatea actuală a grădinii istorice este relativă de identificat în prezent sau în cazul unei refaceri, deoarece a suferit variate modificări planimetrice la nivelul amenajării peisajere în timp. Amplasamentul nu își păstrează întinderea originală, acesta crescând ca suprafața după care reducându-se, iar datorită acestor modificări de suprafață se resimte și o reamenajare periodică a parcului de-a lungul istoriei acesteia. Astfel atribuirea unei amenajări anume, studiate pe hărțile cadastrale istorice, statutul de parc istoric original este greu de definit, deoarece acest parc fiind într-o evoluție continuă de-a lungul timpului, ajungând la statutul de parc dendrologic abia în a doua jumătate a secolului al XX-lea.

Grădini neclasate ca monumente istorice

Pe lângă parcurile castelelor nobiliare de odinioară există și reședințe nobiliare mai mici, clădiri-monument protejate și recunoscute cu caracter de monument de artă sau nerecunoscute dar cu valoare arhitecturală semnificativă, unde nu sunt puține sarcinile de amenajare ale mediului cu relevanță pentru istoria culturii peisajere al acestei regiuni, iar arhitectul procedează pe baza unor principii asemănătoare, ca și în cazul castelelor și grădinilor studiate, doar la o altă scară și cu alte accente.

Pe lângă cele zece exemple de grădini clasificate ca monumente istorice, există în această zonă studiată numeroase ansambluri arhitectural-peisagistice ale căror valoare actuală sau istorică nu este de neglijat. Aceste opere peisagistice – grădini, parcuri – cu valoare locală, chiar dacă nu se încadrează în categoria grădinilor istorice, în cazul în care arhitectura peisagistică nu se ridică la nivelul marilor opere din istoria peisagistică a epocii, dar prin material, prin fondul lor vegetal și prin anumite construcții sau elemente peisagistice păstrate, sau datorită mărturiilor istorice pot reprezenta elemente vizuale și spațiale valoroase. De asemenea, diversitatea și vârsta plantelor pot reprezenta un tezaur ecologic pentru localitatea respectivă.

În cadrul acestui studiu, pe lângă cercetarea grădinilor monumente istorice, ne-a interesat de asemenea studierea castelelor și a conacelor cu grădini cu potențial ridicat de monument. Acest detaliu fiind important pentru înțelegerea caracterului general de amenajări adoptate în perioada respectivă, cercetarea ne-a fost de mare ajutor pentru acumularea informațiilor complementare în cazul grădinilor cu aceeași proprietari.

Alegerea acestor grădini aferente castelelor, conacelor și reședințelor nobiliare s-a realizat urmând anumite criterii de selecție, acestea fiind grădini aferente construcțiilor monument sau cu potențial de monument în devenire.

În total am vizitat peste 40 de amplasamente considerate valoroase, având un trecut istoric, arhitectură sau artă peisajeră remarcată conform documentelor studiate în momentul construirii. Din toate aceste amplasamente studiate am ales ca studiu și cercetare 33 de conace/castele și grădini, dintre care 10 sunt cele clasate ca monumente istorice, iar 23 neclasate, aflate în județele Arad, Timiș și Caraș Severin. Am ales aceste amplasamente cu dorința și speranța descoperirii unor testimonii care prezentau pentru vremurile apuse elemente arhitecturale valoroase și amenajări cu valoare peisajeră, specifice perioadei în care au fost realizate. Valoarea arhitecturală a reședinței a fost cea care a stârnit curiozitatea cercetării mai amănunțite și a împrejurmilor sale.

În urma vizitei pe teren s-au identifica 23 de grădini neclasate ca monumente istorice aferente unor reședințe nobiliare clasate sau neclasate ca monumente istorice, astfel fiind șaisprezece din județul Timiș, patru din județul Caraș Severin și trei din județul Arad.

Grădinile conacelor studiate, unele dispărute în totalitate, altele deținând încă elemente arhitecturale și peisajere valoroase și care conțin elemente testimoniale din grădinile de epocă, se pot considera de o importanță istorică recunoscută, atestate prin surse documentare cum ar fi cărțile de specialitate, articolele sau cărțile poștale ilustrate vechi, care oferă o imagine mai mult sau mai puțin clară a acestor amenajări peisajere de altădată.

Din numărul de grădini vizitate, mai exact 23 de amplasamente, 16 sunt realizate înainte între ani 1775 și 1830, ceea ce înseamnă apartenența la o serie restrânsă pentru o zonă istorico-geografică și pentru o perioadă istorică, oferind de asemenea o tipologie pentru această zonă. Aproape fiecare domeniu se prezintă ca fostă proprietate a unei familii nobiliare renumite, însă în prezent aceste domenii sunt deținute de proprietari privați în majoritatea cazurilor necunoscuți sau în grija statului Român, astfel aflându-se în folosința Administrației locale.

În urma acestui studiu realizat asupra grădinilor neclasate ca monumente istorice, s-a constatat că nu există amenajări peisajere care să subziste și în prezent în totalitate după modelul amenajării peisajere a grădinii originale de epocă.

Această constatare este valabilă aproape la jumătatea cazurilor studiate, mai exact 48% din grădinile neclasate se afla în acest stadiu.

Menționăm cazurile cele mai reprezentative din acest studiu, cum ar fi: Parcului castelului Gyergyánffy din localitatea Livezile; Parcul castelului Csávossy din localitatea Grănicerii; Parcul castelului Mocsonyi din localitatea Foeni; Parcul castelului Hollósi din localitatea

Ghertenis; Parcul castelului Damaszkín din localitatea Beregsau Mic și conacul Zichy din localitatea Pesac.

În cele mai multe dintre cazurile studiate, singurul testimoniu a grădinii originale de altă dată este vegetația înaltă încă existentă, dar într-o stare avansat sălbăticită, ale căror poziții datorită stadiului neglijat a vegetației nu prezintă neapărat o logică peisagistică istorică adoptată. Numărul de grădini aflate în situația respectivă se ridică aproximativ la 36% din cazurile grădinilor neclasate și dețin elemente peisajere și vegetale mai puțin de 50% conform modelului grădinii de epocă. În această situație se pot menționa următoarele parcuri: Parcul castelului Saurau Feger din localitatea Carani; Parcul castelului Ronay din localitatea Șag; Parcul castelului Bródy din localitatea Delinești; Parcul castelului Athanszievich din localitatea Valeapai; Parcul castelului Nákó din localitatea Sânnicolau Mare.

Tot în această categorie se menționează și amplasamentele, care se prezintă a fi lăcașul diferitelor funcțiuni, unde existența vegetației înalte este de necontestat, însă apar și alte amenajări semnificative, contemporane, împreună cu construcții noi, care influențează și restructurează anumite zone ale amplasamentului față de amenajarea originală. Astfel de exemple sunt: Parcul castelului Kintzig din localitatea Zimandu Nou; Parcul castelului Ottlik Péter din localitatea Izvin; Parcul reședinței Uzbasich din localitatea Cenei.

Din grădinile studiate 16% prezintă elemente vegetale și elemente construite conform modelului original, existent și în prezent. Cele mai reprezentative exemple se prezintă a fi următoarele: Parcul castelului Nikolics din localitatea Rudna; Parcul castelului Beniczky din localitatea Folea; Parcul castelului Jakabffy din localitatea Zagujeni; Parcul castelului Ambrózy din localitatea Remetea Mare și Parcul castelului Manaszy Barco din localitatea Murani. Aceste parcuri și-au păstrat structura amplasamentului conform celui original. Chiar dacă din punct de vedere vegetal fiecare caz studiat prezintă modificări de amenajări mai mult sau mai puțin reprezentative, acestea atestă și în prezent prezența amenajărilor de epocă, beneficiind și păstrând de asemenea și construcțiile anexe, cum ar fi capelele familiilor nobiliare, sau anexe ale gospodăriilor de altă dată.

Acest fragment al prezentului capitol se dorește a fi o inventariere a grădinilor conacelor și castelelor clasate și neclasate ca monumente istorice. Studiarea acestor grădini neclasate s-a realizat în scopul inventarierii lor și al studierii situației actuale în comparație cu situația inițială și originală. Cercetarea acestor grădini s-a realizat în detaliu, urmând pașii de cercetare și studiere parcurși asemenea grădinilor clasate monumente istorice. Clasificarea grădinilor neclasate s-a realizat conform unor criterii care au fost stabilite în urma informațiilor acumulate. Evident, informațiile descoperite despre aceste grădini sunt semnificativ mai reduse din punct de vedere cantitativ față de cazul grădinilor clasate ca monumente istorice.

-CONCLUZII-

Subiectul cercetării s-a dezvoltat în jurul grădinilor istorice aferente unor clădiri istorice, mai exact în relație cu castelele și conacele familiilor nobiliare din zona Banatului. Înțelegerea mediului, timpului și coordonatelor istorice și sociale, a etapelor de acumulări teoretice și practice patrimoniale a prezentat un interes deosebit pentru acest studiu; astfel, lucrarea de față a avut ca scop investigarea acestor amenajări peisajere existente încă în prezent și a principalilor factori care au dus la transformarea lor. S-au studiat etapele transformării acestor grădini istorice în comparație cu starea lor actuală, problematica fiind tratată atât din perspectivă istorică, arhitecturală cât și din cea social-culturală.

Lucrarea se adresează în primul rând specialiștilor în domeniu care implementează proiectele de dezvoltare și reabilitare, regenerare a acestor monumente istorice, dar și teoreticienilor și instituțiilor publice. Astfel, cu ajutorul informațiilor acumulate, a documentelor istorice obținute și a hărților cadastrale se oferă specialiștilor o imagine a parcului istoric original, totodată și posibilitatea refacerii grădinii istorice de altă dată.

Lucrarea de față dorește să poată contribui la evoluția pozitivă a atitudinii față de grădina istorică și nu în ultimul rând și față de monumentul istoric aferent. Se adresează tuturor celor implicați direct sau indirect în lucrări de protejare a patrimoniului cultural, factori de decizie locali, naționali, europeni, reprezentanți ai surselor de finanțare, proiectanți, populația locală interesată de subiect, turiști, oameni de cultură, sectorul comercial, servicii etc.

Obiectul lucrării era analizarea situației actuale a grădinilor istorice din Banat cu ajutorul prezentării detaliate a studiilor de caz, în cadrul cărora s-a documentat situația grădinilor istorice în momentul actual și evoluția lor în timp. Toate studiile de caz au fost analizate și cercetate conform metodologiei adoptate și prin descrierea tuturor activităților care au contribuit la modificarea situației originale de după momentul construirii. Prezentarea și evaluare acestora din punct de vedere peisagistic s-a putut realiza cu ajutorul cercetărilor la față locului și compararea stării actuale cu documentele descoperite cu ajutorul cercetărilor arhivistice și hărților istorice studiate.

Studiile de caz identificate s-au dovedit a fi unitare din punct de vedere al programului ales, al perioadei de studiu, care se situează între secolul al XVIII-lea și secolul al XXI-lea, și acoperă teritoriile cuprinse între Carpații Occidentali și Crișana. Studiul s-a concentrat asupra ansamblurilor arhitecturale aflate pe lista monumentelor istorice, dar a inclus și pe cele neclasate, dar considerate semnificativ valoroase pe baza urmelor păstrate din amenajările peisajere și luând în considerare relația acestora cu reședința nobiliară.

În urma cercetării noastre putem constata că în majoritatea cazurilor studiate nu s-au făcut modificări majore ale fondului construit istoric, respectiv ale întinderii și structurii amplasamentelor de epocă (cu puține excepții). Construcția de bază rămânând castelul care se prezintă în forma să identică de-a lungul timpului, fără a suferi adăugiri și extinderi în ceea ce privește imaginea planimetrică și volumetrică originală. Modificările minore la fondul construit se pot remarca studiind hărțile istorice, unde se poate observa dispariția unor construcții secundare în unele cazuri și apariția altor construcții anexă.

Starea acestor castele și parcuri diferă de la caz la caz. Castelele și parcurile lor, care dețin o funcțiune constantă, cum ar fi cazul castelelor de la Căpâlnaș, Mocrea, Macea și Șofronea, se prezintă a fi într-o continuă folosință, astfel întreținerea lor este permanentă. Restul ansamblurilor se prezintă lipsite de funcțiune în prezent, unele aflate chiar într-o stare avansată de degradare atât la nivelul fondului construit cât și din punct de vedere al mediului peisajer, cum ar fi castelele de la Bulci și Odvoș.

Documentele istorice acumulate prezintă o bază sigură de informații pentru specialiștii în domeniu animați de dorința reabilitării acestor parcuri, oferind în același timp o tematică liberă cu posibilitatea completării acestor date prin cercetări ulterioare mai detaliate.

În cazul grădinilor studiate neclasate ca monumente istorice, unele dispărute în totalitate, altele deținând încă elemente arhitecturale și peisajere valoroase și care conțin elemente testimoniale din grădinile de epocă, se pot considera de o importanță istorică recunoscută. Ele sunt atestate prin surse documentare cum ar fi cărțile de specialitate, articolele sau cărțile poștale ilustrate vechi, care oferă o imagine mai mult sau mai puțin clară a acestor amenajări peisajere de altădată.

Cu ajutorul hărților cadastrale studiate putem observa în majoritatea cazurilor o amenajare peisajeră de mare amploare, cu dimensiuni spectaculoase, care se amplasa mai ales în spatele construcției, întinzându-se pe tot amplasamentul cu alei și promenade lungi, cu un joc de linii și de simetrie specific perioadei neoclasică, care în unele cazuri renunța la orice fel de rigiditate, rigoare și simetrie axială, conducând ochiul după forme ovale, oferind astfel imaginea unei amenajări peisajere. Însă situația din prezent este mai puțin citibilă din punct de vedere al frecvenței, rarității sau unicității din cauza stării de părăsire și sălbăticiune a acestor grădini.

Studiul realizat asupra grădinilor neclasate ca monumente istorice s-a realizat în scopul inventarierii și studierii situației actuale în comparație cu situația inițială. Cercetarea acestor grădini s-a realizat în detaliu, urmând pașii de cercetare și studiere a parcurilor și asemenea grădinilor clasate istorice. Clasificarea acestor grădini neclasate s-a realizat conform unor criterii care au fost conturate în urma informațiilor acumulate. Evident, informațiile descoperite despre aceste grădini sunt semnificativ mai reduse din punct de vedere cantitativ decât în cazul grădinilor clasate ca monumente istorice.

Partea acestui studiu privitoare la grădinile istorice neclasate se prezintă ca o introducere într-o tematică cu diverse posibilități de completare ulterioară. Inventarierea realizată oferă posibilitatea continuării cercetărilor cu scopul păstrării acestor valori încă existente, cu speranța înscrierii lor pe lista monumentelor istorice în timp. Din păcate această posibilitate este foarte redusă în cazul grădinilor care nu mai există, însă ea există în mod cert pentru arhitectura castelelor și conacelor, care în prezent se află într-o stare avansată de degradare, dar care prezintă valori istorice, memoriale și arhitecturale de o calitate remarcabilă și care vor avea nevoie de o ambianță peisajeră pe măsură.

Orice proiectare sau intervenție legată de reabilitarea grădinilor istorice este precedată de o cercetare istorică. Valoarea de monument a sitului este dată de ansamblul diferitelor straturi istorice care ne ajută să înțelegem mesajul grădinii. Noile intervenții trebuie să fie adăugiri care cresc în continuare valoarea ansamblului arhitectural și permit, în lumina unor posibile informații noi, restaurarea autentică a parcului. Astfel, în timpul intervenției de revitalizare, deciziile privind perioada stilistică la care este posibilă /permisă întoarcerea pentru grădina (sau o parte a grădinii) în cauză, se iau întotdeauna pe baza informațiilor disponibile, având în vedere principiul conform căruia nu este permisă distrugerea niciunui element datând din diferite perioade istorice în favoarea prezentării unor altor epoci.

Grădinile istorice cercetate în cadrul acestui studiu prezintă documente istorice care atestă existența și evoluția acestora, astfel refacerea lor nu prezintă probleme deosebite specialiștilor în domeniu. În cadrul cercetării celor zece grădini istorice din zona Banatului, în majoritatea cazurilor am regăsit documente semnificative. Toate aceste surse prezintă informații cartografice, imagini de epocă, memorii și descrieri care întregesc o imagine relativ clară a grădinii de epocă. Cu ajutorul acestor documente se dispune de un izvor de informații suficient de amplu pentru reconstruirea grădinii istorice originale, chiar dacă redusă din păcate doar la limitele actuale ale amplasamentelor micșorate.

În formularea programului de reabilitare a parcurilor istorice se ține cont de contextul istoric cunoscut, de analogiile din zona Banatului și din Transilvania, de tendințele peisagiste

existente pe vremea execuției parcului, precum și de noile funcții și destinații ale ansamblului.

În vederea unei revitalizări corecte este importantă refacerea structurii spațiale și a proporțiilor originale, respectiv a compoziției unitare de odinioară. Prezenta lucrare, datorită informațiilor acumulate, se prezintă a fi un început de drum pentru revitalizarea acestor grădini.

Pierderea de suprafață de teren, cum se prezintă și în unele dintre cazurile studiate, nu permite o reamenajare autentică din punct de vedere formal și structural, suprafața fiind uneori semnificativ redusă.

În momentul în care ne gândim la semnificația grădinii, nu trebuie să lăsăm deoparte tarditia și inovația, experimentarea și evoluția care au caracterizat foarte multe grădini. Însă și această tradiție chiar dacă este importantă este de multe ori trecută cu vederea când vine vorba despre o prea rigidă intervenție de conservare.

Flexibilitatea este cheia pentru conservarea grădinilor istorice și este singurul răspuns realist față de forțele inevitabile de schimbare. Pentru conservatorii grădinilor este esențială înțelegerea tipurilor de grădini și comportarea acestora, ce este semnificativ la fiecare dintre ele, chiar dacă este considerată din punct de vedere istoric, botanic, artistic sau altele, deoarece grădinile evoluează în timp, cu diferiți proprietari care introduc ideile lor personale, atât formale cât și sociale, și care modifică aspectul grădinii.

Asta nu doar diferă de cea mai cunoscută doctrină a lui Viollet-le-Duc, care caută refacerea unei construcții într-o fază anterioară, dar reală din istoria sa, ci complică și încercarea de a vedea grădina, peisajul care a suferit o succesiune de faze și intervenții în toată istoria ei. Astfel ne punem întrebarea cum puteam restaura o grădină care a trecut prin atâtea faze de schimbare până a ajuns în situația actuală.

Reamenajarea trebuie să aibă astfel ca scop principal evocarea atmosferei grădinilor din epoca respectivă, protejând valorile paisajere, dendrologice și arhitecturale încă existente. Tehnicile de reabilitare a grădinilor istorice se prezintă a fi o altă tematică, la fel de complexă ca cea de documentare istorică. Astfel, acest studiu oferă posibilitatea dezvoltării subiectului printr-un nou demers de cercetare sau prin completarea ulterioară a acestei lucrări. Studiul de față se prezintă ca o tematică deschisă, liberă pentru întregiri ulterioare atât la nivelul documentelor cercetate și prezentate cât și din punct de vedere al problematicii autenticității, urmată de teorii și posibilități de restaurare, refacere și conservare a acestor grădini istorice.